

Kirgiz költő, Szabó Lőrinc barátja

„Beszélgetés” Temirkul Umetolival

TEMIRKUL UMETOLI

Hol vagy Temirkul Umetoli? Ki küldött kirgiz poéta? Amikor — úgy hittük — legnagyobb volt a veszély s körülöttünk még a mennydörgő anyag vívta csatáit, jöttél idegen szívvel, s először mondtad ki a szót, a világosságát a pokoli bunkerben: — Költő!... Turkesztán fia, emelted a roskadozó magyart, két más nyelven dadogó agy közé szellemi apák nevét s álmodat vetted tolmácsnak, megmentetted a könyvtáram, a családom, életem s többet is... tán mindent... Hol vagy? Ki vagy? Tudtad mit tettél? — Nem. — Csak a magam csodáját mondom s úgy suttogom a nevedet: Temirkul Umetoli!

(SZABÓ LŐRINC: Részlet a „Tücsökzenéből” [1947].)

Hol vagy? Ki vagy? Tudtad, mit tettél? — kérdezhetjük a költővel. Egy kirgiz költő 1945-ben megmenti egy magyar költőtársát és soha többé nem találkoznak. A háború véletlen találkozások egész sorát produkálja és az ilyen véletlenek éppen egyszerűségükben, ismételhetetlenségükben voltak véletlenek. Ám Szabó Lőrinc és Temirkul Umetoli találkozása jelképes találkozás volt, és ezért kár lett volna, ha ismeretlen maradna előttünk.

E cikk megírásához is a véletlenül keresztül vezetett az út. 1963-ban ünnepelte Kirgizisztán az Oroszországhoz történt csatlakozásának évfordulóját. A nyolcvanadik évforduló alkalmából a Lityeraturnajaja Gazeta első oldalán közölte Temirkul Umetoliev kirgiz költő ünnepi versét. Az oroszosan hangzó név olvastán azonnal megvillant bennem a felismerés: ez nem lehet más, csak az a költő, akihez Szabó Lőrinc egyik első versét írta a felszabadulás után, akiről ezenkívül még a Tücsökzenében és egy hátrahagyott kis prózai írásában (megnyitó beszéd egy magánkönyvtár megalakulásánál) is megemlékezik. Hosszan gondolkodtam azon, milyen formában írhatnám meg ezt a rendkívüli témát, és végül is levelet írtam a Kirgiz Írószövetség címére Temirkul Umetolinak. A levél így hangzott:

„KEDVES TEMIRKUL UMETOLI!

Az Ön nevével a *Lityeratur-naja Gazeta* egyik számában találkoztam és azonnal megértettem, hogy Ön azonos azzal a költővel, aki Szabó Lőrincnek, a nagy magyar költőnek két verses és egy prózai írásában szerepel. Eppen ezért először is szeretnék Önnek néhány szót írni Szabó Lőrincről.

Szabó 1945 előtt antikommunista volt. Ebben semmi különös nincs. A fasiszta rendszer nálunk sokszor az olyan széles látókörű emberekre is hatott, mint az írók, mint amilyen Szabó Lőrinc is volt. Az ő életében azonban új szakasz vette kezdetét 1945-ben. Ahogyan egy beszédében is kifejtette, „mostantól fogva 180 fokos fordulatot kell tennünk.”

Ebben a változásban nagy része van az Önnel való találkozás személyes élményének, kedves Temirkul Umetoli. Már 1945-ben Önnek ajánlott egy verset, amelyben azt írja, hogy Ön „az utolsó, aki segített” rajta. A másik Önnek ajánlott vers a „Tücsökgzene” c. lírai életrajz-része, a prózai mű pedig egyik beszéde, amely ugyancsak 1945-ből származik.

Kedves Temirkul Umetoli, nagy kérésem van Önhöz. Magyar költő vagyok, a Moszkvai Állami Egyetem hallgatója. Első kötetem nemsokára megjelenik Budapesten. Ezenkívül egy szegedi irodalmi folyóirat, a *Tiszatáj* levelezője vagyok. Nagy cikket szeretnék írni kettejük barátságáról. Ez a téma annál aktuálisabb, minthogy közeledik Budapest felszabadulásának huszadik évfordulója.

Kérésem tehát a következő: Küldje el:

rövid önéletrajzát,

két fényképét,

két-három versét (saját választása szerint),

a Szabó Lőrincsel való találkozás történetét.

Kérem, írjon mennél gyorsabban, még ha csak arról is, hogy megkapta a leveletem.

Üdvözlettel:

Moszkva, 1964. október 20.

DALOS GYÖRGY”

Levelem hivatalos hangja csak akkor tűnt fel nekem, mikor a választ olvastam.

„KEDVES DALOS GYÖRGY! ÜDVÖZLÖM!

Nagyon későn, november 30-án jutottam csak az ön leveléhez. Mégis elmesélem találkozásomat Szabó Lőrincsel. 1944 december végén hadosztályunk bevonult Budapestre nyugat felől (miután a fővárostól délre átkeltünk a Dunán és egészen a Balaton partjáig jutottunk előre, majd onnan kelet felé támadtunk), és utcai harcokba bonyolódottunk Budán. Egy sokemeletes ház mellett mentünk el, ahol hirtelen megállított engem egy idős ember, civilruhás. Meghívott, hogy menjek be a házába. Velem volt egy moldovai katona is, aki tudott magyarul. Tolmácsnak vittem magammal, hát együtt mentünk be a házba. A magasföldszint folyosóján a házigazda bemutatta az iratait: Szabó Lőrinc, magyar költő volt. Ekkor én is megmutattam neki írószövetségi tagkönyvemet. „Kolléga” – mondta. Aztán elmesélte, megparancsolták, hogy hagyja el a házat. „Ki parancsolta?” – kérdeztem. „Azok ott” – mutatott kezével az első emelet felé. Felmentünk az első emeletre, ott valóban volt néhány katonánk egy parancsnokkal az élen, és nézegették a szobákat. „Mi van itt, elvtársak?” – kérdeztem a nézegetés okát. „Helyiséget keresünk az ezredtörzs részére” – mondta a parancsnok. „De ez a ház egy híres magyar íróé. Nem jó egy ilyen embert zavarni. Keressenek maguknak rezidenciát másutt.” – mondtam parancsszerűen. Ebben az időben kapitányi rangban szolgáltam. Így hát a katonák megadták nekem a kötelees tiszteletet és elmentek gyorsan. Szabó nagyon örült, borral kínált bennünket és kérte, hogy gyakrabban látogassuk meg. Nem mentem messze, a Szabó Lőrincével átellenben levő ház pincéjében rendezkedtem be. Másnap, miután közöltem vele, hol vagyok található, ismét meghívott magához. Házának pincéjében kb. 15–16 ember gyűlt össze, férfiak és nők. Szabó azt mondta, hogy

ezek magyar művészek, akik közölték velem azt a kívánságukat, hogy velem, mint a szovjet irodalom egy képviselőjével találkozzanak. Köztük volt Szabó fia — úgy tűnik, sportoló, és lánya — filmszínésznő. Másokat is megismertettem velem, de ezeket már nem emlékszem. Szabó üdvözölte személyemben a szovjet irodalom mesterét és megígérte, hogy megtanul oroszul, hogy magyarra fordíthassa a szovjet költészet alkotásait. Mindenki hozzászólt. Én is melegen üdvözöltem magyar barátainkat, és röviden beszámoltam a soknemzetiségű szovjet irodalomról, annak békeszerető jellegéről. Elmondtam, hogy kirgiz költő vagyok, soha nem szolgáltam a katonaságnál, szerettem a békés munkát, szerettem a könyveket, érdeklődtem más népek irodalma iránt, ismerem Petőfi költészetét és Liszt zenéjét. Elmondtam azt is, hogy a fasiszta hordák támadása kényszerítet, hogy a tollat felcseréljem a géppisztollyal. Szabó nekem ajándékozta egy magyar nyelvű kötetét és egy fényképét (kár hogy ezeket harc közben elvesztettem). Találkozásunkat „a magyar és a szovjet művészek közötti első baráti találkozásnak” neveztük.

A budai utcai harcok még két hónapig folytak. Ez alatt az idő alatt sokszor látogattam meg Szabót házában. Ajtajára a következő feliratot ragasztottam: „Kérjük a házigazdát nem zavarni. Ez a ház Szabó Lőrincé, a híres magyar íróé.”

Gyakran kérdeztem: Hogy megy a munka? Hogy érzi magát? Egyszer egy német nyelvű Lenin- és egy magyar nyelvű Marx-kötetet mutatott nekem, és így szólt: „Egy ilyen könyv rejtegetéséért a fasiszták agyonlőtték az embert tárgyalás nélkül. Én mégis megtarthatam a könyvtáramban, mert az én házam nem volt gyanús. A magyar hadsereg vezérkarának sajtóosztályán dolgoztam.” Nyíltan megmondta, hogy nem volt se munkás, se szegény. „Ez semmit nem jelent — válaszoltam, az a fő, hogy ne segítsék tovább Szalasiékat és ne harcoljanak többet ellenünk.” Rögtön azt felelte, hogy ilyen többé nem lesz. „Csak a barátság mentheti meg az embereket a háború szörnyűségeitől. Most már mindent értek.”

1945. február 13-án hagytam el Budapestet és Szabót, a költőt. Többet nem láthattam őt.

Köszönöm Önnek a levelét. Sok magyar városban és faluban megfordultam:... Szegeden, Kecskeméten, Székesfehérvárott és Veszprémben, a Balatonnál... Csodálatos ország az Önök „Madjarországa”. Irjon! Előre is hálás vagyok.

Frunze, 1964. november 30.

Üdvözlettel

kirgiz barátja
TEMIRKUL

Nem sokkal később megkaptam a fényképet, az önéletrajzot és a verseket is.

ÖNÉLETRAJZ

1908-ban Kirgíziában születtem, apám szegény pásztor volt. 1917-ben apám meghalt, anyám elhagyott engem és ismeretlen helyre távozott. Különböző emberek-nél éltem és pásztorkodtam, míg 1924-ben gyermekotthonba vittek. 1926–29-ben Pedagógiai technikumban tanultam, általános iskolában tanítottam. 1931-től újságok szerkesztésében dolgoztam, majd Moszkvában az Újságíró Főiskolán tanultam. 1932 óta írok, többnyire verseket. 1934 óta tagja vagyok az írószövetségnek. 1937 és 1940 között a Kirgiz Írók Szövetsége vezetőségének első titkára voltam és irodalmi folyóiratunkat szerkesztettem. Az 1941–45. közötti években a fronton voltam. Először szállítási biztos voltam, majd a század politikai ko-

misszárja, később pedig a zászlóalj párttitkára: A Balaton körzetében megsebesültem. 1946 és 1953 között irodalmi folyóiratot szerkesztettem, 1937 óta egyfolytában a Kirgiz Írók Szövetsége vezetőségének tagja vagyok. Vannak kitüntetésem, érmeim — többek között a Lenin-rend. Megjelent összegyűjtött költői műveim két köteté, melyek között megtalálható nagy poémáim, a „Szerelem”, a „Vitézek” stb... Verseim és poémáim oroszul, kazahul, üzbékül, ukránul és más nyelveken jelentek meg. Voltam Romániában, Bulgáriában, Ausztriában, Jugoszláviában, Csehszlovákiában és Kínában. Szabó Lőrinc Tamásnak hívott. Itt hazámban Temirkul Umetalievnek hívnak. Párttag vagyok.

DÁLOLD EL...

Dalold el lágyhangú szépség,
múltam, keltsd fel végre már
ráncos arcom nevetését
sír előtt, a lét telén.
Ifjú ének zeng sugárzón,
szárnyain repülni vágyom.
Üzd el a telet, tavaszt hozz,
hogy ne üljünk tétován.
Szépség énekelj s a lángot
szítsd, ne hunyjon el korán.
Egykor lányt öleltem át,
ifjúságod illatát
szívem most vedd el, dalold el
az öregkor bánatát.

POSTÁSLÁNYKA

Postáslánykád jár az úton,
kapuk előtt meg-megáll
Szeretőknek levelet hoz
— örömiükért hála jár.
Hej ti verseim!
Tudnátok annyi
embernek örömet adni?!

Fordította:
Dalos György

Ha Szabó Lőrinc élne, talán ő fordította volna le ezeket a verseket. De ő 1957-ben meghalt, betegen, összetörten. Élete végéig megmaradt individualista, polgári költészetünk kiemelkedő alakjának. Talán 1957-ben a késői elismerés, a Kossuth-díj nyitott volna új perspektívákat életében és életművében. A halál azonban közbeszólt, az utókornak pedig az maradt csak, hogy a ténylegesen létező adatokat mérje fel. Azt hiszem, Szabó Lőrinc teljesítette 1945-ben tett ígérését. Előttem fekszik „Örök barátaink” c. fordításkötete, benne Lermontovtól 28, Krilovtól 40, Pus-kintől 44, Tyutcssevától 106 versét találjuk, mai szovjet költőktől pedig (különösen Majakovszkijtől és az örmény Szilva Kaputikjántól) szintén szép számmal fordított. Arról is meg vagyok győződve, hogy Szabó Lőrincben ez a találkozás nem múló emlékké vált. Az a belső megrendülés, amelyet egy szovjet tiszt humanus fellépése keltett benne, azt bizonyítja, hogy maga is elhitte a rágalmakat, melyeket az a sajtó terjesztett a szovjet hadseregről, amelynek Szabó Lőrinc is munkatársa volt. „Ég és föld, mint soha még, reng körültem”, írja első, Temirkul Umetolihoz intézett versében. A késői felismerés tragédiát jelentett számára.

Mindennek húsz éve már. A tankok nyomában az évek is elvonultak. Szabó Lőrinc helyett most én küldöm el Frunzéba válogatott verseit egy idős költőnek, aki akkor indult el a világ első békeszerető hadseregével fővárosunk felé, amikor én még nem is léteztem. És mégse mondanám, hogy semmi közünk nem volt egymáshoz. Nem emlékeztem akkor, de talán nem is léteznék ma sem, ha Temirkul Umetoli főhadnagy, a költő nem cseréli fel tollát a géppisztolyra, ha bajtársai nem vállalják a háborút a békés munka helyett, hogy megszabadítsák barátait az ellenségtől és barátaikká tegyék az őket nem ismerőket.

Emlékeinkre mind újabb emlékek rakódnak. Mégsem felejthetjük el — azok se, akik már csak elbeszélésként hallották — az első kézfo-gást, az első baráti szót és azt, hogy „csak a barátság mentheti meg az embereket a háború rémségeitől”, ahogy Szabó Lőrinc mondta. A békeszerető emberek barátsága.

Moszkva, 1964. október–december.

DALOS GYÖRGY